

מסע בזמן

פרספקטיבה הסטורית ליום העצמאות ה-65¹

יחזקאל דרור²

1

מאפיין ייחודי של בני אדם הוא יכולתם "לנסוע בזמן" בשכלם, על ידי חקר העבר והגות בו מצד אחד ודימוי עתידים חלופיים, על סמך תמהיל בין שיטות מבט קדימה ודמיון, מצד אחר. לשניים אלה חשיבות מעשית יתירה, בנוסף לעניין האינטלקטואלי והמדעי שבהם, והיא הבנת ההווה, כפי שעוצב על ידי העבר הרחוק והקרוב, והיערכות לקראת העתיד הקרוב והרחוק תוך מאמצים להשפיע עליו לטובה.

באלה טמון לדעתי עיקר התפקיד של המכללה לבטחון לאומי והוא שיפור יכולתם של הלומדים "לנסוע בזמן" כבסיס מרכזי, במשולב עם ערכים מלובנים, לעיצוב מדיניות וקבלת החלטות במסגרת חשיבה כוללת על "ישראל בין שגשוג לשקיעה".

בין שמב"ל לתקופותיה מכירה במשימת-ליבה זו ומצליחה בה פחות או יותר, אני מבקש ברשימה זאת ליום העצמאות ה-65 להרים תרומה צנועה למסע בזמן רחוק בעבר, לימי ממלכות ישראל בקצה אחד, ולאמצע המאה העשרים-ואחת בקצה השני. זאת, תוך בניית גשר ראשוני בין מסע זה להמלצות מדיניות-רבתי המשתלבות יחדיו לעיקרי תורה מדינית-ביטחונית, הגם שדרוש להוסיף עוד המלצות למיניהן החורגות מרשימה זו.

עובדה היסטורית היא, גם שאין אנו מרבים לדון בה תוך ראייה ריאלית, שממלכות ישראל ושאר צורות העצמאות הפוליטית היהודית בחלקי ארץ ישראל לא החזיקו מעמד זמן רב. העם היהודי היושב בארצו הצטיין ביצירתיות ערכית-רוחנית ודתית, אך לא הצליח לאורך זמן במדינאות. אמנם, פרדוכסלית, עצם הכישלון של הממלכתיות היהודית הבטיח את המשכיות קיומו של העם היהודי, תוך שילוב בין יצירתיות רבה עם סבל וגם פורענויות. המשכיות זו התאפשרה הודות לפיזור בין ארצות שונות, אשר הקנה לעם היהודי בכללו יכולת שרידות וגם אנטי-שבריריות³, שלא יכול היה להגיע אליהם לו נשאר מרוכז בארץ ישראל. ואולם, זוהי תולדה של התפתחויות היסטוריות שלא ניתן היה לחזותה. בוודאי לא הייתה כוונה לאבד את העצמאות המדינית ולהתפזר בגלות כדי להבטיח את המשך קיומם של היהדות ושל העם היהודי.

¹ מאמר זה נכתב ומתפרסם באתר עמותת בוגרי מב"ל www.amutatmabal.org.il לכבוד יום העצמאות ה-65 של מדינת ישראל.

² המחבר הוא פרופסור למדע המדינה באוניברסיטה העברית, אמריטוס, וחתן פרס ישראל. הוא הרבה לאורך השנים להרצות במב"ל. שני ספריו האחרונים העוסקים במדינת ישראל הם *מנהיג תהיה לנו! מורה נבוכים למנהיג מכון יהודי-ציוני* (תל-אביב: ידיעות ספרים, 2011) וכן *Israeli Statecraft: National Security Challenges and Responses* (New York and London: Routledge, 2011).

³ במובן של הכושר להפוך משברים וסכנות ליצירתיות, כנידון בספר: Nassim Nicholas Taleb, *Antifragile: The Things That Gain from Disorder* (New York: Random, 2012).

בוגרי מב"ל

עמותת בוגרי המכללה לבטחון לאומי

2

אין למהר ולהסיק מכך לקחים ביחס לעתיד, אך אין להתעלם מהניסיון ההיסטורי. אני נוטה לדעה שקיומה של תפוצה חזקה מגביר את יכולת העמידה של העם היהודי בכללו נוכח אירועים קטסטרופליים עתידיים שאין לקבוע בוודאות שהם בלתי-אפשריים. לכן, גם אם היפותטית ניתן היה לקבץ את כל התפוצות בישראל הייתי מתלבט מאד האם להמליץ על כך.

מה שברור הוא שסיבת-יסוד לכשלונות העצמאות היהודית בארץ ישראל טמון בעצם המיקום הגאוגרפי והגאוגרפי של הארץ המובטחת. ארץ ישראל הייתה ממוקמת בין אימפריות והיא שמשה אזור מריבה ושטח מעבר לצבאות. לכך הצטרפו במשך הזמן הפיכתם של שטחי ארץ ישראל לקדושים בחלקם לדתות שונות שרצו להחזיק בה, כפי שהשתקף בין השאר במלחמות הצלבנים. בימינו ישראל היא גם אזור-גבול בין תרבויות, מצב המוסיף לפוטנציאל הגדוש של אלימות.

מכאן נובעת המלצת מדיניות-רבתי בעלת משמעות יתרה: **על מדינת ישראל להשלים תודעתית עם עובדת היסוד של מיקומה באזור ערבי-מוסלמי. מכאן שדרוש מאמץ מרבי להגיע לכול הפחות למודוס ויונדי עם גורמי ערב ואסלאם עיקריים; ורצוי מאד להגיע למצב של שיתוף פעולה עם רובם וגם "שלום עמוק" הכרוך בהשלמה מלאה מצד תרבויות וחברות ערב ואסלאם עם קיום ישראל כמדינה יהודית.** בוודאי שעל ישראל להימנע ככל הניתן מפעולות שיש בהן כדי להגביר עוינות קיצונית מצד גורמי ערב ואסלאם, כולל עידוד "מלחמת הכחדה" מתמשכת נגדה. יתר-על-כן, על ישראל להימנע ככל האפשר מלהיות צד ב"התנגשות בין תרבויות" ומדימוי של ראש גשר של המערב המכוון-כאילו נגד האסלאם.

שנה כעת כיוון וניסע במחשבתנו לעתיד לאמצע המאה העשרים-ואחת. העתיד לא ניתן למחקר והוא גדוש באי-וודאות רבה. יחד עם זאת אפשר לזהות מגמות-על שהן בעלות הסתברות-מימוש גבוהה בגבולות אופק-זמן של עשרים עד שלושים שנה, כולל ארבע שהן קריטיות לישראל.⁴ מגמת-העל הראשונה היא המשך של התפתחויות מדעיות וטכנולוגיות אשר ישנו מאד את אושיות העולם. חשובה במיוחד הרובוטיקה, שתשחרר חלקים גדולים של האנושות מהקללה-ברכה להוציא לחם מהאדמה בזיעה ודם, עם השלכות חברתיות וכלכליות רדיקאליות, כולל בכל הנוגע ל"תעסוקה" ושווקי העבודה. חשובים עוד יותר הן נאנו-טכנולוגיה יחד עם ביולוגיה סינתטית, שתאפשרנה מצד אחד "שיפור" של בני אדם, עם בעיות ערכיות קשות מאד, יחד עם פיתוח נשק קוטל המונים, למשל וירוסים מהונדסים שניתן יהיה לפתחם במה שמכונה בספרות "מעבדות מטבח".⁵ התפתחויות אלה מאפשרות השמדה של האנושות על ידי בעלי אמונה קיצונית או אף

⁴ בהקשר זה מומלץ לקרוא את הערכת מועצת המודיעין של ארצות הברית האחרונה: National Intelligence Council, *Global Trends 2030: Alternative Worlds* (Washington, DC: Center for the Study of Intelligence), December 2012.

⁵ אוריינות של ממש במדע וטכנולוגיה הכרחיים לכל העוסק ברצינות במדיניות, שכן בעידן הנוכחי ובעתיד הנראה לעיני תחומים אלה מהווים מחוללי עתיד חשובים ביותר, אליהם מצטרף תחום שינוי הערכים, אשר גם הוא מושפע מאד ממדע וטכנולוגיה. לדעתי האוריינות בתחומים אלה והיכולת לערוך דיון מעמיק על ההשלכות של מגמות ההתפתחות העיקריות של המדע והטכנולוגיה על ישראל, צריכות להיות רכיב חובה בתהליך ההכשרה במב"ל ותנאי לסיום הלימודים בה. אני ממליץ כי קריאת חובה במסגרת זו תכלול את Michio Kaku, *Physics of the Future: How Science Will Shape Human Destiny and Our Daily lives by the Year 2100* (New York: Anchor Books, 2011) וכן את

בוגרי מב"ל

עמותת בוגרי המכללה לבטחון לאומי

בשגגה. זהו מצב חדש שהחל בפיתוחו של נשק גרעיני והוא מהווה תפנית מוחלטת בהיסטוריה האנושית לה השלכות מרחיקות לכת, בין השאר, על מהותן של מלחמות, לרבות התיישנות עיקרי גישתו של קלאוזביץ.

3

מגמת-העל של התפתחות נמשכת רבת-השלכות של מדע וטכנולוגיה מדגישה את הצורך לקיים וגם להוסיף ולשפר את מעמדה המדעי והטכנולוגי של ישראל תוך ראייה ארוכת טווח כמדיניות-רבתי, שכן הדבר חיוני כלכלית, מדינית ובטחונית. יש גם מקום לתרומה ישראלית-יהודית לבעיות המוסריות הקשות הכרוכות ביכולת הצפויה "לשפר" בני אדם, למשל להאריך בהרבה את תוחלת החיים של מי שיכול לשלם סכום עתק עבור טיפול מתאים. האתגר התובעני ביותר, הגדוש בסכנות חמורות, נובע מהיכולת הצפויה של קבוצות פאנאטים קטנות לקטול המונים, כולל פגיעות חסרות תקדים בישראל. מכאן ההכרח להגביר את יכולת הפעולה נגד איזמים כאלה - יחד עם צמצום האיבה נגד ישראל המשמשת להם בסיס. כמו כן דרושה תרומה ישראלית לחיזוק מוסדות ממשל עולמי הפועלים לריסון הייצור וההפצה של נשק קוטל המונים, ועל כך נדון בהמשך.

מגמת-על שנייה בעלת הסתברות מימוש גבוהה, גם אם יש החולקים על כך, היא ירידה יחסית במעמדה ובעוצמתה העולמית של ארצות הברית, בעיקר בגלל עלייתה הכלכלית והגאו-פוליטית של סין.⁶ מכאן, יחד עם סיבות נוספות כגון הקטנת ההשפעה של יהדות ארצות הברית בד בבד עם עליית השפעה של אוכלוסייתה המוסלמית הגדלה, כנדון בהמשך, המסקנה שאין לסמוך על תמיכה כלכלית, מדינית ובטחונית מתמשכת מצד ארצות הברית בשיעור אליו התרגלנו ושעליו אנחנו ממשיכים להסתמך כאילו שהמשכה מובטח מראש.

במקום זאת דרושה מדיניות-רבתי המשלבת מאמצים לחיזוק הקשרים עם ארצות הברית, עם בניית יחסים עם חלקים עיקריים של גורמי ערב ואיסלאם, יחד עם שיפור מעמדה המדינית העולמי של ישראל.

המסקנה לעיל מתחזקת על ידי מגמות-העל השלישית והרביעית. השלישית נוטה להשערה שהעוצמה של כלל גורמי האסלאם הולכת ותגבר, למרות אי-יציבות ומחלוקות קשות בעולם האיסלאם עצמו.

מספרים גולמיים אינם קובעים, אך הם משמעותיים. בין השנים 2010 ל-2030 צפוי מספר המוסלמים בעולם לגדול בערך מ-1.6 מיליארד ל-2.2 מיליארד, ומ-23.4% של כלל אוכלוסיית העולם ל-26.4%. (מספר היהודים יישאר בסביבות 13 עד 14 מיליון וחלקם מאוכלוסיית העולם ירד אל

Regenesis: How Synthetic Biology Will Reinvent Nature and Ourselves (New York: Basic Books, 2012), אף שמומלצת קריאה ספקנית בחלקה, שכן אנשי מדע נוטים להמעיט באורך הזמן הדרוש לתגליות וגם מגזימים לעתים בצפיות.

⁶ מומלץ לקרוא בהקשר זה ועל "מסע בזמן" בכללו Ian Morris, *Why The West Rulers –For Now: The Patters of History, and What They Reveal About the Future* (New York: Farran, Straus and Giroux, 2010). לו הדבר היה תלוי בי הייתי כולל את הספר בקריאת החובה במב"ל תוך דיון על מה ניתן ללמוד ממנו על המדיניות ארוכת הטווח הדרושה לישראל.

בוגרי מב"ל

עמותת בוגרי המכללה לבטחון לאומי

פחות מ-0.2%). בארצות הברית צפוי מספר המוסלמים לגדול מ-2.6 מיליון ב-2010 בערך ל-6.2 מיליון בשנת 2030. באירופה צפוי מספרם לגדול מ-44.1 מיליון ל-58.2 מיליון.⁷

גם "אנרגית-הפעולה" של מרבית מדינות האסלאם צפויה לקפוץ מדרגה, כולל פעילות של "הרחוב". כמו כן תעלה רמת הידע והטכנולוגיה של חלקים גדולים מהעולם המוסלמי, במידה רבה או מעטה.

נתונים אלה מחזקים את הצורך של ישראל במדיניות-רבתי המכוונת לצמצום העוינות מצד גורמי ערב ואסלאם וקידום של מודוס ויונדי וגם הסכם אזורי כולל ככל הניתן. זאת, יחד עם קיום יכולות ביטחוניות ישראליות שיש בהן כדי להבטיח את שלומה גם מול הסלמה רבה באיכות וכמות הפעולות נגדה, שכן גם בהנחות אופטימיות תהליך ייצוב יחסי שלום עמוקים בין ישראל לעיקר גורמי ערב ואסלאם, יימשך להערכתנו לפחות עד סוף המאה העשרים ואחת.

מגמת-העל הרביעית שונה במשמעותיותה והיא עשויה להקל באופן ממשי על מצבה המדיני-בטחוני של ישראל אך יחד עם גביית מחיר. אני מתכוון לחיזוק הממשל העולמי. חיזוק זה לא יבצע מרצון של מדינות להעביר חלק מריבונותן לממשל עולמי או מהתחזקות של סולידריות כלל-אנושית. הפצה של נשק קוטל המונים, כולל סוגים חדשים קלים ליצור שיספקו המדע והטכנולוגיה כמוזכר בהצגת מגמת-העל הראשונה לעיל, יחד עם בעיות סביבתיות וסוגיות נוספות שאפשר להתמודד איתן אך ורק בעזרת ממשל עולמי החלטי, הם אלה שייחזקו בהכרח לחיזוקו של ממשל עולמי – במיוחד אחרי אירוע-פורענות אחד או שניים, כגון מלחמה גרעינית או מגה-פיגוע טרור ביולוגי "מקומיים".

אין להערכתנו כמעט ספק שמגמת-על זו תתממש עד סוף המאה העשרים-ואחת, אך יש להניח בכמעט-וודאות שבצורה זו או אחרת יחול חיזוק ממשי של ממשל עולמי עד אמצע המאה, בין במסגרת של ארגון האומות המאוחדות תוך שינויים בו ובין בצורת שיתוף פעולה בין מעצמות-על ומדינות נבחרות נוספות.

ממשל עולמי מתחזק לא יסבול את המשכו של הסכסוך הערבי/מוסלמי - ישראלי/יהודי, אלא יכפה הסכם על הצדדים וגם יפעל להגבלת החימוש במזרח התיכון וסביבתו. מצד אחד הדבר הוא לטובתה של ישראל ומחזק את בטחונה הלאומי. מצד אחר הממשל העולמי המתוגבר עלול להכתיב שלום בתנאים שאינם הולמים את צרכיה של מדינת ישראל וגם להטיל מגבלות על היכולות הביטחוניות שלה.

חלק זה במסענו לעתיד מביא בהכרח לשלוש המלצות למדיניות-רבתי המשתלבות עם המלצות הקודמות והופכות יחדיו לבעלות משמעות קריטית וגם קיומית: (1) על ישראל להשתדל ולקדם רגיעה של הסכסוך ולהגיע להסכם שלום אזורי מקיף בתנאים ההולמים את עיקר צרכיה. זאת, לא רק בשל השיקולים שהוזכרו לעיל ואף נוספים, אלא גם כדי להקדים מעין תכתיב של בעלי עוצמה עולמית. (2) על ישראל לחזק את מעמדה המדיני והבטחוני כדי לעמוד נגד לחצים ולהטות אותם ככל הניתן לכיוונים ההולמים את ערכיה וצרכיה. (3) על ישראל להיות שותפה פעילה בבניית

⁷ הנתונים לקוחים מ: Pew Research Center, *The Future of the Global Muslim Population* (Washington, DC: Pew Research Center, January 2011).

בוגרי מב"ל

עמותת בוגרי המכללה לבטחון לאומי

השלטון העולמי החדש, הנדרש בדחופות לאנושות בכללה. בכך בין היתר, ישתפר מעמדה העולמי ותגבר יכולתה להשפיע על השלכותיו של השלטון העולמי על אזורנו ועל ישראל.

אסיים במסע בזמן מסוג אחר - מסע בזמן קצר מאד לפי לוח השנה, אך משמעותי מאד ועם מסקנה מתחייבת: כוונתי למסע בזמן בין יום הזיכרון לשואה ולגבורה בכ"ז בניסן לבין יום העצמאות בה' באייר. כאמור, בממדי זמן של לוח השנה זהו 'מסע' קצר מאד, אך בממדי זמן של משמעות היסטורית המסע ארוך מאד - בין שואה לתקומה.

סדר המסע מיום הזיכרון לשואה ולגבורה לבין יום העצמאות ולפניו יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל מסמל את הצלחת העם היהודי להתאושש מהשואה ובדרך של אנטי-שבריריות יוצאת-דופן להקים את מדינת ישראל ולהביאה לשגשוג רב. אולם בהיסטוריה חץ הזמן אינו תמיד חד-כיווני. מפולת נוספת של העם היהודי ופגיעה קשה במדינת ישראל אינם צפויים, אך אינם בלתי-אפשריים. **צריך להימנע מחששות-יתר הפוגעים בשיקול הדעת וללא צורך באיכות החיים, אך תחושת ביטחון-יתר מסוכנת לא פחות - ואולי אף יותר.**

במילים ברורות כנדרש בדיון העוסק בדיני נפשות ובגורל העם והמדינה: ההסתברות למפולת נוספת הינה מזערית, אך אינה "אפס". מכאן ההכרח בעיצוב מדינאות מיטבית, במיוחד בתחום המדיני-בטחוני. הבנת העבר ומבט קדימה לעתיד היותר רחוק, תוך ערנות לאי-הוודאות ומודעות לוודאות של אירועי הפתעה ועם יכולת התמודדות נכונה איתן, חיוניים. כלומר: מסע בזמן במחשבתנו הינה בסיס חיוני למדינאות מיטבית. מאמר קצר זה אינו אלא רמז לדרוש.⁸

⁸ מאמר זו משתלב בכלל הכתיבה בה אני שקוע. אשמח לכן לקבל הערות ותגובות לכתובת הדואר האלקטרוני msdror@mscc.huji.ac.il, בנוסף לתגובות באתר עמותת בוגרי מב"ל www.amutatmabal.org.il בו מתפרסם מאמרי זה. י.ד.